

SORSKÉRDÉSEK

1860. március 15-e Pest-Budán

Egy megemlékezés és sajtója

Az 1850-es évek végén az Osztrák Császárságot kül- és belpolitikai kudarcok ingatták meg. Ezt kihasználva felerősödött a nyílt nemzeti ellenszegülés. Az 1860. és az 1861. évi március 15-i megemlékezések a magyarság nemzeti ellenállásának jelentős megnyilvánulásai voltak. Március 15-e első nyilvános megünneplésére 1849-ben került sor,¹ azonban „*Világos után tilos volt az ünneplés, csak a lelkek és a vérző szívek ünnepeltek.*”² Ennek ellenére 1860-ban a pesti diákság úgy döntött, hogy nyilvánosan megünnepli március 15-ét. Csenkey Géza szerint Hindy Kálmán lakásán gyűltek össze a szervezkedők. A 13 főből álló társaság elhatározta, hogy középponti társulatot hoznak létre, és e társulat tagjai pedig további altársulatokat szerveznek. A cél az volt, hogy adandó alkalommal a középponti társulat titkos forradalmi bizottsággá fog átalakulni. A középponti társulat minden héten máshol tartotta ülését. Megkapta az emigráció némely levelét és proklamációját, melyeket felolvasott ugyan, de tovább nem terjesztett. Összeköttetésbe lépett Táncsicssal is. Dráveczky 48-as honvédfőtiszt látta őket tervekkel arra nézve, ha majd kitör a forradalom. Abban reménykedtek, hogy ha Garibaldi akciójába kezd, akkor kivíthatják Magyarországot szabadságát.³

Oláh Gyula arról ír visszaemlékezéseiben, hogy február végén, március elején határozta el az egyetemi ifjúság, hogy március 15-ét nyilvánosan fogja megünnepelni. Március 10-én (szombat) este 7 órakor egy bormérő helyiségben találkoztak a szervezők. Horváth György orvostanhallgató kb. 20 egyetemista barátját hívta meg ide és megbeszélték, hogy március 15-én reggel 9 órakor az ünneplő tömeg valamelyik templomba vonul. Hogy melyikbe, azt majd akkor döntenek el, így kívántak túljárni a rendőrség eszén. Niedermann Pál, az egyetemi dalárda elnöke, a szervezők egyike majd gondoskodni fog arról, hogy a dalárda elénekelje a Szózatot és a Himnuszt. Oláh azt javasolta, hogy ne a budai honvédsírokat koszorúzzák meg, hanem a ferencvárosi temetőben Noszlopy Gáspár, Jubál Károly és Sárközy Soma sírjait. Indítványát a szervezők elfogadták. A rendőrség azonban hamar tudomást szerzett a szervezkedésről. Oláh Gyula március 12-én idézést kapott a rendőrségtől Szöllőssy Gyula barátjával együtt. Protmann rendőrfőnök elé állították, aki megfenyegette őket, ha március 15-én demonstráció lesz, mindkettőjüket „strafkompániába” soroztatja, majd elengedte őket. Március 13-án éjjel viszont letartóztatták Pápay Ignácot, báró Kaas Ivort, Hindy Kálmánt, Hindy Árpádot, Praznovszky Györgyöt és Gyulát. Oláh Gyulának is megvoltak azok a Táncsics-művek (Hét szövetség, Forradalmi Káté), amiért társait elfogták, így március 14-én este nem ment haza, hanem egyik barátjánál aludt. Őt március 15-én kora reggel fogták el és április 2-án engedték szabadon. Így a tüntetésben nem tudott részt venni, és az eseményeket mások elmondása alapján ismerte meg.⁴

A gyűlekezés. Csenkey leírása szerint március 15-én, reggel 8 óra körül a városháza előtt a nép gyülekezni kezdett és a szomszéd utcák megteltek emberekkel. A boltok be voltak zárva, minden középület előtt fegyveres rendőrség állt. Kilenc óra körül valaki szónokolni kezdett: „*Március 15-én az éghez kell fordulunk, hogy ez emlékezetes napon az Egek Úrának a multakért hálat adjunk és jövőre tőle segílyt kérjünk. De hova menjünk az istenítiszteletet végezni, hisz a templomokat bezárták?*” Erre valaki azt kiáltotta, hogy menjenek a református templomba (Kálvin tér) és a tömeg elindult.⁵ A Felhő álnéven író Mangold Nándor arról számolt be, hogy március 15-én kora reggeli órákban a Lipót utca 16. szám alatti

¹ Erdélyi Mónika: Az első évforduló: 1849. március 15. – a korabeli sajtó tükrében. In: Honismeret 1999/4. 53–60.

² Magyar Hírlap, 1906. 66. sz.

³ Budapesti Hírlap, 1901. 74. sz.

⁴ Egyetértés, 1896. 74. sz., Vasárnapi Újság, 1910. 11. sz.

⁵ Budapesti Hírlap, 1901. 74. sz.

házban gyűltek össze az ifjúság vezetői: Nedeczky Jenő, Kormoss Béla, Vásárhelyi Béla, Beniczky Emil, Kardos Kálmán, Dalmady Győző stb. az ifjúság másik része a Fillinger kávéházban⁶ gyülekezett. E kávéház volt akkoriban az egyetemi ifjúság kedvelt találkahelye.⁷

Az istentisztelet. Csenkey arról ír, hogy az ünneplő tömeg a kálvinisták templomában rövid imádságot mondott, mire megjelent a rendőrség és távozásra kényszerítette őket.⁸ Egy magát megnevezni nem akaró cikkíró úgy tudja, hogy az egyetemi ifjúság az 1848–49. évben elesett honvédek és „meggyilkolt” hazafiak emlékére a belvárosi templomban misét szeretett volna hallgatni, de a templomot a rendőrök megszállták. Ezért a Ferenciek templomához mentek, de itt is rendőrök fogadták őket. Ekkor „jött az értesítés”, hogy csupán a református templomba lehet bejutni, ott is az udvari ajtón át. A jogászok erre odavonultak és megtartották az istentiszteletet.⁹

Felhő cikkében az áll, hogy a katolikus templomok és a temetők kapui rendőrökkel voltak elzárva, és az utcákon is rendőrök járkáltak. Az egyetemisták számítottak erre, ezért az előzetes terv szerint cselhez folyamodtak: kétfelé váltak. Egyik részük a belváros katolikus templomainak bejáratait „ostromolta”, azonban a katonaság nem engedett, mire ők hazafias és forradalmi dalokat énekelve tüntettek. Másik részük – miközben a rendőrség figyelmét az első csoport lekötötte – csöndesen kivonult a Fillinger kávéházból és a kálvinisták templomához ment. A kapu ugyan zárva volt, de a templomszolga kinyitotta a sekrestye ajtaját. Az ifjúság betódult és elénekelt a Szózatot. Épp hogy befejezték az éneket, a katonaság már ott volt. Erre ők ünneplésben kivonultak a templomból.¹⁰ Oláh szerint az ifjúság 9 órakor a Ferenciek templomához ment, de a rendőrség nem engedte be őket. Ekkor elmentek a belvárosi plébánia templomhoz. A rendőrség itt is útjukat állta, a szerviták templománál sem volt szerencsésük. Végre a református templomot nyitva találták. Ide bevonultak, és mire a rendőrség odaért, addigra már elénekelték a Szózatot és a Himnuszt, majd elhagyták a templomot.¹¹

A kegyelet. Csenkey cikkében azt olvashatjuk, hogy a kálvinisták templomából az ünneplők a kerepesi temető felé vették útjukat, hogy ott a vértanúk sírjánál imádkozzanak. Menet közben a tömeg egyre gyarapodott és már a tízezer főt is meghaladta. Útközben sokan a hazát és annak nagy embereit éljenezték. A temetőbe való bejutást lovasrendőrök akadályozták meg. Erre a tömeg a temető mellett megállapodott és ott a vértanúkat dicsőítő szónoklatokat hallgatott. A Szózat eléneklése után „egy iparos” a vértanúk sírjára hozott koszorút a temető felé vetette, ami egy fán megakadt. Ezt a dobást nagy éljenzés követte. „Ez a jövő jelképe, fiúk ne féljétek, győzni fog a magyar ügy!” – kiabálták. A tömeg ezután oszlanı kezdett.¹² Felhő szerint az ünneplő diákság a kálvinista templomból a ferencvárosi temetőbe indult, hogy ott az 1849-ben elesett honvédek jeltelen sírját megkoszorúzza. A katonaság követte a menetet, amely közben nőtön-nőtt. A katonák nem engedték be őket a temetőbe, mire az ifjúság vállaira vette Kormoss Bélát, aki nemzetiszínű szalaggal díszített babérmagkoszorút dobott be a katonák feje fölé a honvédek sírjára. Egy másik ifjú pedig – társainak zajos tetszésnyilvánítása közt – átkot mondott a magyar nemzet zsarnoka fejére. Ezután elénekelték a Szózatot és a város felé vették útjukat, hogy annak utcáin folytassák a tüntetést.¹³ Oláh beszámolójában az ifjúság a református templomból (Kálvin tér) a ferencvárosi temető felé indult, Noszlopy, Jubál és Sárközy sírjaihoz. Mivel a katonaság nem engedte be őket, ezért a kerepesi úti temetőhöz mentek. A katonaság itt is útjukat állta. Amikor a katonaság elkezdte tölteni a puskáját, a menet megfordult és vonult visszafelé.¹⁴ Toldy írásában az áll, hogy a gimnazisták a ferencvárosi temetőnél a katonaságba ütköztek, így elindultak a kerepesi úti temetőbe Vörösmarty sírját megkoszorúzni, kinek Szózat-át énekeltek útközben. A katonák itt is útjukat állták és puskájukat kezdték tölteni.¹⁵

⁶ Fillinger János 1848-ban a Pilwax kávéház bérlője volt. A szabadságharc leverése után a császári rendőrség annyit zaklatta, hogy kénytelen volt elhagyni az üzletet. Az akkori Sebestyén téren bérelt egy kis kávéházat, amelyből ugyancsak legendás diáktanya lett. *Balla Vilmos: A kávéforrás.* Szó Kiadó, Bp., 2008. 147.

⁷ Függetlenség, 1887. 72. sz.

⁸ Budapesti Hírlap, 1901. 74. sz.

⁹ Magyar Hírlap, 1906. 66. sz.

¹⁰ Függetlenség, 1887. 72. sz.

¹¹ Egyetértés, 1896. 74. sz.

¹² Budapesti Hírlap, 1901. 74. sz.

¹³ Függetlenség, 1887. 72. sz.

¹⁴ Egyetértés, 1896. 74. sz.

¹⁵ Fővárosi Lapok, 1880. 61. sz.

A sortűz. Csenkey visszaemlékezésében olvashatjuk, hogy két fiatalember – Bertalanffy és Kun – ki-vált a tüntető csoportból és belépőztak a kerepesi temetőbe. A temetőben sétálva egy cserebogarat lát-tak röpdülni. Erre az egyik tréfásan így szólt: „Nézd, edd meg a cserebogarat röpdében!”. Ahogy ezt ki-mondta, eléjük állt két rendőr és azzal vádolták a fiatalembereket, hogy *cserepárok*nak gúnyolták őket. Letartóztatták a két ifjút és a rendőrbiztos elé vezették. Ekkor viszont a tüntetők élén haladó jogászok meglátták a foglyokat és arra biztatták őket, hogy jöjjenek közéjük. Erre a karhatalom megtámadta a tö-meget. A fiataltság megriadt és egy nagy árkon átugorva a város felé iramodott. Közben dördültek el a puskák. Csenkey azt hitte, hogy ez mind csak vaklövés és ezért ő nem menekült el a többiekkel. Egy-szer csak azt vette észre, hogy a rendőrbiztos nekiront, kucsujáról lerántja a sastollat és azt parancsol-já a legénységnek, hogy lőjék agyon. Tizenketten lőttek rá, de nem sebesült meg. A rendőrök ekkor ad-dig verték puskatussal, míg össze nem rogyott. (Később megtudta, hogy a rendőrlégénység nagy része magyar volt, ezért élte túl a golyózáport.) Amikor felállt, látta, hogy tőle ötven lépésnyire egy fiatal jo-gász, Ajkay Sándor botorkál, az árkon túl pedig egy másik jogász, Forinyák Géza fekszik mozdulatlan-nul. Mindhármukat letartóztatták.¹⁶ Toldy Ferenc fia, István is a menekülők között volt.¹⁷

A rendőrségi palota és a Nemzeti Színház előtt. Az ifjúság délután a Fillinger kávéházból az utcákra vonult folytatva a tüntetést. A rendőrségi palota előtt éktelen ordítással, füttyüléssel adott kifejezést gyű-löletének és megvetésének. A rendőrségi palota udvara zsúfolva volt katonákkal, akik szétverték ugyan a tömeget, de a szétvert tömeg újra és újra összeverődött és folytatta a tüntetést. Este fél hétkor a Nem-zeti Színház elé vonultak és a színházba igyekezőket részint szép szóval, részint „pressióval” hazatérésre kényszerítették. Így az aznapi előadást 8–10 rendőrtisztviselőlön kívül senki sem látta. Hét óra után lovasrendőrök érkeztek a színházhoz. „Jajveszélő nőkre, elgázolt gyermekekre, vadul futó néptöme-gekre vetette az utcai lámpák fakó fénye világát” – írja Felhő. Hajnalig tartott a véres utcai tusa. Másnap többeket letartóztattak. Némelyeket a „straf-kompaniába” soroztak, másokat kitoloncoltak a városból.¹⁸

Forinyák Géza (Barabás Miklós metszete)

Az újságcikkek alapján elmondhatjuk, hogy a tüntetők – bár több helyszínen gyülekeztek – mindannyian templomba szerettek volna eljutni. Másik szimbolikus térválasztásuk a temető volt. Az, hogy melyik templomba és melyik temetőbe tudnak bejutni, számukra mellékes volt. A temető kiválasztásánál csak egy szempont volt fontos: az, hogy legyen ott honvéd, vértanú vagy hazafi elte-metve.

A korabeli lapok közül csak a Budapesti Hír-lap és a Kolozsvári Közlöny írt a tüntetésről. A Budapesti Hírlap azt emelte ki tudósításában, hogy a tüntetők gúnyolódásaikkal, engedetlensé-geikkel provokálták ki letartóztatásukat. A sortű-zet pedig azzal magyarázta, hogy a tüntetők ki akarták szabadítani letartóztatott társaikat. Érde-kes, hogy a „sortűz” szó helyett a lap „a rendőr-katonaság a fegyverek használata által erőlyesen beavatkozott” formulát használta.¹⁹ A Budapesti Hírlap ezen cikkét szó szerint és minden kom-mentár nélkül közölte a Hölgyfutár 33. száma, a Kolozsvári Közlöny 24. száma és a Szege-di Hír-adó 23. száma. A Kolozsvári Közlöny írt még részletesen a tüntetésről, és a Budapesti Hírlapban írottaktól eltérően nem tette felelőssé a tüntetőket a történekeért. Forinyák és Csenkey sebesülésével

¹⁶ Budapesti Hírlap, 1901. 74. sz.

¹⁷ Fővárosi Lapok, 1880. 61. sz.

¹⁸ Függetlenség, 1887. 72. sz.

¹⁹ Budapesti Hírlap, 1860. március 16-i sz.

kapcsolatban azt írta: „Az ezen szomorító eseményről tudósítás az egész városban (Pesten) fájdalmas sensatiót okozott.”²⁰

Forinyák Géza halála. Forinyák Géza apja a hatalom pártján állott, Gyula bátyja pedig akkoriban császári-királyi vezérkari kapitány volt. Forinyák Géza titokban vett részt az ifjúság tüntetéseiben. Március 15-én reggel 6 órakor elszökött otthonról és a délelőtti temetői sortűzben sebesült meg. Sebesülése nagyon súlyos volt. Hátról a térdizületébe hatolt be a puskagolyó, s ott a csontokat összeroncsoolta. Majd a katonák rávetették egy lisztes zsákokkal megrakott szekérré és bevitették a Rókus kórházba. A sebesülés híre akkora izgalmat okozott a városban, hogy Albrecht főherceg jónak látta Forinyák apját magához hivatni és részvétét kifejezni. Az egyetemi ifjúság küldöttei naponta kétszer is felkeresték Gabrielly Kálmán segédocsvost és vitték a beteg állapotára vonatkozó értesítéseket a Fillinger kávéházba, ahol is e hírek bulletin formájában ki voltak függesztve. A városi polgárság közül is sokan naponta bejöttek a kávéházba, hogy Forinyák állapotáról értesülhessenek. Április 2-án délután 2 órakor halt meg. A halálhíre az egyetemisták gyászfátyolt tettek kucsujukra. Még aznap este átvitették az elhunyt ifjú tetemét a szülői házba (Nádor utca 7). Másnap reggeltől kezdve a temetés végéig az egyetemi ifjúság tagjai díszmagyarban, kivont karddal álltak díszőrséget a ravatal körül. A temetés április 4-én délután 4 órakor kezdődött, de már 2 órakor zsúfolásig megtelt a Nádor utca és mellékutcái. Több egyetemi hallgató viaszfáklyát hozott magával, majd gróf Károlyi Gyula egy egész kocsi viaszfáklyát osztott szét.²¹ Forinyák Gézát a főváros lakosságának mintegy negyede kísérte el utolsó útjára. Míg a március 15-ei tüntetők létszámát kb. ötszázra becsülték, addig a temetésen kb. ötvenezer ember jelent meg. Forinyák Géza szimbólummá lett: az eltiport ország szimbóluma. Halála igazolta a hatalom brutalitását és a tüntetőket, akik épp e brutális hatalom ellen szervezték megmozdulásukat. Ezt a hatalmas tömegjelenletet felfoghatjuk a fővárosi lakosság részéről a tüntetés utólagos helyesléseként, megerősítéseként, melyet ilyen szimbolikus formában adott tudtul.

* * *

A tüntetés résztvevői, szervezői, helyeslői csak visszaemlékezés formájában írhattak az eseményről, az 1860-ban közzétett tudósításokat kiegészítve, helyesbítve és egymásnak is sok mindenben ellentmondva. A visszaemlékezők fontosnak tartották, hogy az olvasók úgy ismerjék meg az eseményeket, ahogy az szerintük megtörtént. Oláh Gyula, aki nem volt jelen a tüntetésen, külön cikket szánt annak, hogy a szerinte téves adatokat kijavítsa, pontosítsa. És valóban, az általam vizsgált újságcikkek sok mindenben ellentmondanak egymásnak. Vagy azért, mert a cikkírók másként emlékeztek, esetleg másként értesültek az eseményről, vagy pedig azért, mert másként akartak emlékeztetni a történetekre. Például a Budapesti Hírlap 1860-ban meg sem említette Forinyák Géza nevét közleményében, hanem csak annyit írt, hogy „Ez alkalommal több sebesülések történtek, melyek egy jelentékeny lábsérülést kivéve, mind kisebb neműek”.²² A dualizmus kori sajtó viszont egyértelműen azt akarta, hogy emlékezzenek az emberek Forinyák Gézára. A Vasárnapi Újság 1910-ben még a fényképét is közölte, 1860-ban az újságok röviden írtak az eseményekről, többnyire Forinyák Géza sebesüléséről és haláláról adtak hírt. A dualizmus kori visszaemlékezések viszont igen terjedelmesen leírták a megemlékezést és a tüntetést, mintegy utólag tájékoztatták az országot az eseményről. Így az 1860-as eseménnyel kapcsolatosan egyszerre többféle emlékezet is kialakult és élt egymás mellett. A visszaemlékezők némelyike összeveti a két korszak (a neoabszolútizmus és a dualizmus) sajtóviszonyait, utalva arra, hogy egy adott eseményről többféleképpen is lehet vélekedni. Március 15-e emlékét minden kor a maga igényei szerint szerkesztette meg. A sajtó cikkeivel, elhallgatásaival, visszaemlékezések közlésével maga is alakítója volt a történelmi emlékezetnek.

Erdélyi Mónika Villő

²⁰ Kolozsvári Közlöny, 1860. 25. sz.

²¹ Függetlenség, 1887. 72. sz., Vasárnapi Újság, 1910. 11. sz.

²² Budapesti Hírlap, 1860. március 16.

Hol rontottuk el?

1954 és 1956 hatása a magyar sportéletre, gazdaságra és társadalomra

A XX. századi magyar gazdasági-társadalmi folyamatokat a *sport* szemszögéből szeretném megközelíteni, esetleges párhuzamokat keresve a gazdasági-társadalmi leépülés (tán erős, de ideillő megjelölés) és a magyar labdarúgás hasonlóan negatív teljesítménye között. A mai helyzetet nem kell elemezni sem a gazdaság, sem a futball esetében: Európa és a nagyvilág mindkét tekintetben mérföldnyire húzott el mellettünk az 1960-70-es évektől kezdődően. Amíg nálunk „dült a gulyáskommunizmus”, addig Nyugat-Európa hatalmas technikai fejlődésen ment keresztül. Ennek hátterében persze a kialakuló Európai Unió is állt, míg hazánk csak egy volt a kommunista blokk országai közül.

Hol rontottuk el? Ezen írás témája nem feltétlenül ennek a kérdésnek a megválaszolása, ugyanakkor pár alternatívát, ha nem is minden részletében, de megemlítenék. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását és hazánk feldarabolását jelentő trianoni „békeszerződés” aláírása minden kétséget kizáróan döntően rányomta bélyegét nemcsak a következő évtizedek politikájára (célunk volt az ezeréves határok visszaszerzése), hanem a gazdaság sok tekintetben torzult szerkezetére (hatalmas erdőterületek elcsatolása, a feldolgozóipar határon belül maradása, a közutak 63%-ának elvesztése stb.). Ugyanakkor mégsem halt meg nemzetünk! A második világháborúig lehetőségeinkhez képest nagy fejlődésen ment keresztül gazdaságunk, azonban megint rossz oldalra kerültünk, s a vereséget követő szovjet „felszabadítást”, s a negyvenévi ránk kényszerített kommunizmus hatásait még ma is nyögiük.

A rendszer 1956-ig elviselhetetlen körülményeket teremtett a nemzetnek, s bár a gulyáskommunizmus alatt mindenki „kiegyezett” a hatalommal, ekkoriban alakultak ki azok a társadalmat torzító folyamatok, amelyeknek hatásai ma jönnek elő. A teljesség igénye nélkül említem meg a fuszás, a „fekete meló” elterjedését, melynek mai hozománya a sok-sok minimálbére bejelentett dolgozó, akik a maradékot fű alatt kapják (gondoljunk bele, mennyi bevételtől esik el ezáltal az állam). De említhetném a „kicsi vagy kocsi” szemléletet is, melynek eredményeképpen a magyar lakosság az 1970-es évek óta folyamatosan csökken, s mára már a lélektani tízmilliós szám alá süllyedt. Ekkoriban alakult ki a munkahelyekből a kellekek „hazamentése”, ami mára odáig vezetett, hogy kis túlzással kijelenthetjük: ami nincs lebetonozva, annak jó esélye van, hogy „lába kél”.

És mégis ebben a közegben, a kommunizmus, a Rákosi-korszak feketeautós napjaiban volt egy csapat, akinek a nevét egy ország áhitattal ejtett ki: az *Aranycsapat*. (De még nyugaton is emlegették The Golden Team vagy Wundermannschaft néven.) Abban a korban a fiúk feledtették mindazokat a mindennapos nehézségeket, amit a rendszer a padlássöpréssel, az ÁVH-val és a többi diktatórikus eszközzel okozott a lakosságnak. Egyfajta menekülés volt ez a győzelemben: büszkéek voltak rájuk, mert más esély nem volt a dicsőségre. Kis túlzással nyugatra csak ezek a sportolók juthattak el, s általuk a rendszerrel szemben is el lehetett érni dolgokat (gondoljunk csak Puskás „beszólásaira”, vagy a hazacsempészett nyugati cikkekre).

A továbbiakban a magyar futball fejlődését szeretném bemutatni, majd megkeresni a törést, melynek társadalmi vonatkozásai szintén nem elhanyagolhatóak.

A közeg, melyben megszületett az „Aranycsapat”

A második világháborút követő szovjet megszállás után új rendszer épült ki Magyarországon: 1946-tól megalakult a baloldali blokk az SZDP–MKP–NPP párthármassból a szakszervezetek közreműködésével. Tevékenységük a Kisgazdapárt feldarabolására irányult a szalámi-taktika alkalmazásával. 1948-ra a százfős vállalatokat, egy év múlva már a tízfős üzemetek is államosították, megjelentek az öt-éves tervek, melyek a minőség helyett a mennyiséget preferálták. Ezek a folyamatok gazdasági torzulást eredményeztek, hiszen „Magyarországot a vas és acél országává” kívánták fejleszteni, annak ellenére, hogy gyakorlatilag nulla nyersanyaggal rendelkezünk. A kékcédulás választásokat követően a „demokratikus úton megválasztott” rendszer hozzákezdett a gazdaság szovjetizálásához, olyan meghatározó nevek kerültek a vezetésbe, mint Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Rajk László és Kádár János. A társadalom minden rétege ellen alkalmazták a terrort, s nem lehetett tudni, kinek mit mondhat az ember, mert bárki lehetett besúgó. Ebben a közegben tehát mindenképpen szükségeltett egy olyan szerveződés, amely feledteti a mindennapi szenvedéseket.

„A futball pótlékká, afrodisziakummá [nem vágyat fokozó szerré – Sz.B.], s így politikummá vált, mivel sajátosságánál fogva – a korszak egyik kutatójának kifejezésével – a *nemzeti önkifejezés egyik kontrollálhatatlan tere* maradhatott. Ez az alaphelyzet tette Puskást és társait politikai tényezővé, törvények felett álló, kivételezett személyekké. Mi több: a nemzeti szimbolika szerves tartozékaivá. Így keletkezett az *aranylábú fiúk* nimbusza, a verhetetlen tizenegy mitikus tere, s az Aranycsapat legendája.”¹

A kommunista párt már a fordulat éve (1948) előtt kulcspozíciókat szerzett a sportvezetésben, melynek elsőszámú oka a közelgő londoni olimpia volt. Az 1948-ban megszerzett 10 első, 5 második és 13 harmadik helyezést így már a „szocialista társadalom” sikerének tüntették fel, holott erről még egyáltalán nem beszélhetünk. Az államosítás a sportban is jelentkezett, a civil szerveződések gyanúsnak ítélték és rövid úton felszámolták, a nagy múltú futballklubok nevet változtattak (MTK = Vörös Lobogó, Bástya; UTE = Dózsa; FTC = Kinizsi; Kispest = Honvéd), emellett a bányász- és vasutas-klubok száma is jelentősen megnövekedett. A sportélet vezetője Farkas Mihály lett, a szintén pártszimpatizáns Sebes Gusztáv pedig a futball-szövetségi kapitány, az egyesületek élére a párt állított vezetőket, s talán azért is kapott nagyobb mozgásteret a sport, mert a vezetőknek érdekük volt a nyugat-európai „rothadó kapitalista világ” ellenében a fölény biztosítása.² Ezzel magyarázható, hogy a sportot mégsem fojtotta meg teljesen a kommunizmus: a sikeres, tehetséges fiatalok lehetőséget kaptak, s hozzáértő edzők keze alatt dolgozhattak.

Már említettem, hogy a társadalomnak szüksége volt egy közegre, amelyben kiszakadhatott a mindennapos megpróbáltatások szenvedéseiből, és ezt az igényt felismerve a kommunisták a társadalmi problémák elkendőzésére használták fel a sportot. Nem csoda, ha „egy ország” izgult a rádiók előtt a sportközvetítések alkalmával.

Világsiker és vereség

A világ az 1953-as Wembley-ben győztes magyar összeállítást kiáltotta ki „Golden Team”-nek,³ pedig itthon egyértelmű volt, hogy az Aranycsapat csupán gyűjtőfogalom: tizenöt-tizenhat, netán még több kiváló képességű emberről volt szó, nem csupán arról a tizenegyéről. Érdeklenség, hogy a 6:3-at megelőzően a Grosics – Buzánszky, Lóránt, Lantos – Bozsik, Zakariás – Budai II, Kocsis, Hidegkuti, Puskás, Czibor összeállítású tizenegy csupán négyszer állt össze (s akkor sem 90 percen keresztül, hanem félidei cserékkel), s utána mindössze egyszer!

Persze a csoda nem Angliában kezdődött: az Aranycsapat négy évig maradt veretlen 31 mérkőzésen keresztül, s ezen időszak alatt megnyerte többek között az 1952-es helsinki olimpiát (azóta is a legsikeresebb magyar olimpiai szereplés 16 arany-, 10 ezüst- és 16 bronzéremmel). A legnagyobb siker mégis az volt, hogy hazai pályán hatot kaptak az angolok a lebecsült közép-európai válogatottól, majd e mérkőzés visszavágójaként közvetlenül az 1954-es svájci világbajnokság előtt a Népstadionban 7:1-re diadalmaskodtunk. Szállóigévé vált a 6:3-as meccs kapcsán, hogy 1970-ben a Legszebb férfikor című film forgatásán a Rádióban a mérkőzést hallgató színészek közül Latinovits Zoltán a harmadik gól után („Puskás elhúzza Wright mellett, gól!”) a következő Ady-versímmel mondta ki a lényegét: *Történelmi lecke fiúknak*.⁴ Ekkor már egy ország várta el (és volt oka rá!), hogy a „vébét is behúzzák”, a pártvezetés persze a szocializmus diadalára készült az imperialista Nyugat fölött, s valóban a legnagyobb esélyesként tartották számon a magyar csapatot az uruguayi és a brazil válogatott mellett.

Tehát az ország akarta, a pártvezetés készpénznek vette, a világ pedig elvárta a sikert. Sajna a magyar valóság megint igazolta magát: a nagy akarásnak nyögés lett a vége. Útközben nem volt gond: a csoportban 8:3 a nyugatnémetek és 9:0 Észak-Korea ellen (több mint fölényes győzelmek), majd pedig a kieséses rendszerben a favorit csapatok elleni sikerek (Brazília és Uruguay ellen is egyaránt 4:2) mind-mind a papírfomat igazolták. És a döntőben a csoportban lealázott NSZK várt a magyarokra. A pártvezetés engedélyt adott a feleségek kiutatztatására (előre ittunk a medve bőrére), sőt Borsi-Kálmán Béla könyvében még osztrák pincérlányokról és hajnalig tartó kimaradásról is szó esik.

Amilyen simán indult a torna, olyan keserű lett a vége: Puskást még az első német meccsen intézte el a bekk (Liebrich), s így jegelték a dél-amerikaiak elleni meccsen. De egy Puskásnak, Farkas és Rákosi kegyeltjének játsszania kellett a döntőben, holott a lába még nem gyógyult meg. A csapat tréneré kihagy-

¹ Borsi-Kálmán Béla: *Az Aranycsapat és a kapitánya*. Kortárs Könyvkiadó, Bp., 2008. 42.

² Frenkl Róbert – Kertész István: *A magyar sportirányítás 1945 után*. História 1995.

³ Az Aranycsapat kifejezést viszont feltehetően Szepesi György használta először az '52-es helsinki olimpián győztes válogatottira.

⁴ A fenti adomát a Sportmúzeum honlapján találtam: <http://www.sportmuzeum.hu/aranycsapat/bevezeto.php?page=2> (letöltve: 2010. június 10.)

ta az előző meccsen remeklő Budai II-t, csak azért, hogy a szintén pártkegyelt (és Sebes Gusztáv edző állítólagos veje) Tóth Mihály a pályán legyen. Czibor arcáról leri az esti kimaradás minden fáradalma, mégis nyolc perc után semmi jele a „berni csodának”: Puskás lö – gól, Czibor az üres kapuba gurít – kettő-nullra vezetünk. A kapuban azonban nem a magabiztos kezű Gellér Sándor, hanem a hol csodákra, hol potyákra is képes Fekete Párduc, Grosics áll: gyors góllal szépítenek a németek, s innentől megzavarodik az Aranycsapat.

A végeredmény ismert: még az első féldőben Hidegkuti lö kapufát, Kocsis három méterről fejel a lécre, válaszként egyenlít a német válogatott. A második féldőben Hidegkuti, Czibor és Kocsis kilenc ziccert puskáz el, s örök igazság a futballban, hogy a kihagyott helyzetek megbosszulják magukat. Az NSZK pár perccel a vége előtt megszerzi a vezetést, s bár Bozsik álompasszából Puskás egalizál, a bíró tévesen lest itél. Megfordult az eredmény, erre senki sem számított, a Rádióban elakad Szepesi hangja: „Zúg a tömeg! Ne legyen kétségbeesés hallgatóim odahaza! Összetörtén állnak a fiúk, ne legyen kétségbeesés... Elvesztettük...”⁵ Történelmi lecke fiúknak!

A párt persze jelentet követelt a (le)szereplésről. Ennek egy részlete:⁶ „felülvívzsgálatra szorul a magyar válogatott csapat edzésének rendszere és fegyvelme is. Jelenleg ugyanis a csapat egyes régebbi tagjai között az a vélemény, hogy ők már öreg játékosok, tudják mennyit és mikor kell edzeni, és nincs szükségük arra, hogy edzésüket az edző utasításaira végezzék. A gyakorlatban ez azt eredményezi, hogy egyes játékosok az állami edző utasításait nem hajtják végre...”. (Ennek magyarázata csak az lehet, hogy a játékosok is elhitték, hogy nem lesz itt gond, már edzeni sem kell normálisan a sikerért.)

Időről-időre jöttek aztán a belemagyarázások, hogy C-vitaminos injekciós tüket találtak a németek öltözőjében (s a vébé után az egész csapat sárgaláztt kapott), hogy Liebrich szánt szándékkal rúgta szét Puskás lábát, hogy a Nyugat ismét összefogott a Kelet ellen (az angol játékvezető nem adta meg „Öcsi” szabályos gólját), hogy esett az eső... Kereshetjük a kifogásokat, de Kocsisnak igaza volt, azt a meccset bármilyen körülmények között meg kellett volna nyerni!

Mi volt erre itthon a reakció? „Valami kollektív depresszió szállta meg a magyarságot, felnőtt férfiak zokogtak az utcán, majd a tehetetlen düh formái is előtörttek pillanatok alatt, s nemcsak Budapesten. Tömegek vonultak a Rádió, a Népsport székháza, no meg a Keleti pályaudvar elé – itt építették föl a csapat fogadására szánt ünnepi emelvényt, s erre volt Sebes Gusztáv lakása is –, villamosokat forgattak föl, kirakatokat zúztak be, a magas pártkötődéséről közismert szövetségi kapitány kisfiát megverték az iskolában később, s rendszerellenes jelszavak harsogtak.”⁷

Az addig a közéletből jobbra kimaradó Szabó Lőrinc megírta a *Vereség után* című versét:

„Mert bármi volt is egyéni sorsa, sodorta a lelket a köz-ragály:
tízből kilenc millió szorongva, leste, szív, hogy száll,
hova száll a Labda...”
.....Tüntél, eltüntél, Győzelem, egy perc alatt!
De szívem, bent, hallotta még sóhajodat,
hallotta, mint, néha, halott kedvesemet,
és mintha én volnék a Nép, s a Tizenegy.”
„...Soha ne felejtse, vert Magyar:
nem vagy utolsó, és van elég ma is, amiben első,
ha nem áztatod magadat!
Mert ahogy ott, a bukásod előtt, a modern csatatéren,
az olimpiász mezein
küzdöttél fiaidban, előre leverve az Elsőt
(ki később úgy föled került)
s le java hőstét mind a világnak, az Ónak, az Újnak,
az tett volt, hősi, igazi!” (Részletek)

A vereség utóélete

S bár nem lett közvetlen következménye a dolognak (a csapatot a határról épségben „hazamentették”, s még két évig veretlen maradt), érezhetjük, hogy valami megtört, nemcsak a fiúkban, de a nemzeti öntudatban is. Az imádott Tizenegy mégsem szerezte meg a hön áhitott világbajnokságot (bár az or-

⁵ Az idézetet N. Pál József írásából vettem át: Mohács, Trianon, Bern...? In: *N. Pál József: Magyar sport – magyar sors*. Kortárs Könyvkiadó, Bp., 2009. 60.

⁶ A Sportmúzeum honlapjáról.

⁷ *N. Pál* i. m. 60.

szágnak ugyanúgy Aranycsapat maradt), így az egyetlen remény sem teljesült be: maradt a régi rendszer, a Sztálin halálát követő levegővétel után Nagy Imre két éve után ismét a Rákosi-féle kommunisták szereztek vissza a hatalmat, s nem volt jel, ami változásra utalt volna. Ebből a kiútalan helyzetből csak a radikális változás vezethetett volna kiútra, nem kell hát csodálkoznunk, ha az első adandó alkalommal utcára vonult az ország. A nemzeti öntudaton esett esorbát, amit az '54-es berni vereség okozott, nem tudta feledni a lakosság, így vallom, hogy 1956 egyik oka ebben lelhető fel. Ezt támasztja alá egy negyedszázadnyival későbbi *Sebes Gusztáv* nyilatkozat is: „*ha megnyerjük a világbajnoki döntőt, nem lett volna ellenforradalom, hanem hatalmas lökést jelentett volna a szocializmust építő hazánk életében, könnyebb lett volna minden.*”⁸

Ezek után pedig elkezdődött az Aranycsapat csillagának leáldozása, párhuzamosan a történelmi eseményekkel. Zakariás nemsokára szögre akasztotta a címeres mezt, majd jöttek '56 elején az első vereségek (újfent bebizonyosodott a csapat mítoszának halandósága), s a forradalom után a csapat teljesen szétszélődött. Puskás, Czibor és Kocsis disszidáltak, s mindhárman Spanyolországban folytatták pályafutásukat, a Honvéd 1957-es edzőtúrájáról hazatérő Grosicsot a határról hozták vissza fekete autón, miközben a családját eltüntették pár órára. El lehet játszani a gondolattal, vajon ez a csapat képes lett volna megnyerni a következő, '58-as tornát, ha együtt maradnak? A választ sosem tudjuk meg.

1956 után tehát véget ért egy korszak hazánk, és úgy vélem, a magyar labdarúgás történetében is. S nemcsak a labdarúgásban! A forradalommal közel egy időben rendezett Melbourne-i olimpia furesa körülmények között zajlott: már a kiutazás is nehézkes volt, kérdésessé vált, s ennek ellenére jól szerepelt a magyar „delegáció”, kilenc aranyat szerzett. Ugyanakkor sokan döntöttek úgy, hogy nem jönnek vissza, s ezzel nemcsak a sportélet szenvedett károkat, hanem a társadalom is úgy érezhette: cserbenhagyják legjobbjai.

* * *

Mi történt a magyar futballal és mi történt a társadalommal, s mi a gazdasággal ezután? Véleményem szerint mindhárom szegmensben alapvető vízválasztó 1956. Ezek után a társadalom kiegyezésre kényszerült a hatalommal, az emberek beléptek a téesszbe, s kialakították a saját megélhetési feltételeiket, csendes megegyezés született az államvezetés és az egyéni érvényesülés tekintetében. A cikk elején említett társadalomromboló hatások szép lassan kifejlődtek, melyek hozománya a mai helyzetünk. A gazdasági változtatásra nem igen volt esély (folytatódott az öt éves tervek, kiteljesedett a téessz-rendszer), bár 1968 változásai a racionalitás felé indították a gazdaságot, ezeket a folyamatokat hamar visszafordították a szovjet kényszerpályára. Így a rendszerváltozást követően nem esoda, ha a torzult gazdasági szerkezetre ráengedett kapitalizmus eredménye a betelepülő külföldi nagyvállalatok térnyerése, melynek következtében mára a hazai gazdálkodókkal szemben az idegenek jelentős erőfölénnyel rendelkeznek.

S mi lett a futballal? Labdarúgásunk mellett a Nyugat hihetetlen gyorsasággal húzott el, alig vettük észre. 1970-ben először nem voltunk ott a világbajnokságon, majd beleszaladtunk egy szovjetek elleni 0:6-ba (1986-ban, az utolsó vb-részvételünk alkalmával), s inentől csak epizódszerep maradt a magyaroknak, olyannyira, hogy a legutóbbi részsiker (ez is 12 éve volt már), a franciaországi világbajnokság selejtező-csoportjában kiharcolt második helyünket szétziláló jugoszláv meccsek (1:7, 0:5) után már csak keserűen mosolyogtunk egyet.

Jelen folyamatok ellen – úgy érzem – mindhárom területen változtatnunk kell.

Székelly Balázs

⁸ *N. Pál* i. m. 62.